

Ольга Ткаченко

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування етнопедагогічної компетентності, доцільність її плекання в майбутніх учителів початкових класів. Автором пропонується визначення поняття етнопедагогічної компетентності, описано її структурну та функціональну будову, що є результатом застосування різних методологічних підходів в аналізі досліджуваного професійно-особистісного утворення. Аналіз державного галузевого стандарту підготовки майбутніх учителів початкових класів засвідчив потребу введення до переліку обов'язкових навчальних дисциплін етнопедагогіки, що сприятиме вдосконаленню формування етнопедагогічної компетентності в майбутніх фахівців.

Ключові слова: компетентнісний підхід у педагогічній освіті, професійна компетентність, етнопедагогічна компетентність, формування етнопедагогічної компетентності в майбутніх учителів початкових класів.

Тенденції глобалізації та інтеграції у соціальних, економічних і культурних процесах, динамічність нинішнього життя зумовлюють потребу в зміні характеру освіти, у дотриманні вимог компетентнісного підходу, який більшість дослідників розуміє як спробу узгодити зміст освіти з потребами ринку, подолати протиріччя між навчальною та професійною діяльністю, надати людині змогу жити без перевантаження і стресів.

Психологи звертають увагу на те, що процеси глобалізації економіки, міграції населення, нестабільність сучасного життя актуалізують звернення до етнічних цінностей, етнічної самоідентифікації як захисної реакції людської психіки. Ігнорування зазначених явищ, наявних стереотипів у поведінці та розвитку людини, що мають культурно-історичну зумовленість, нехтування етнічними педагогічними традиціями призводять до неякісної організації процесів навчання й виховання дітей і молоді, загострюють негативні тенденції в суспільстві, у системі освіти. Осмислити закономірності соціалізації особистості з огляду на традиції та трансформацію соціокультурного простору, організувати на цій основі культуровідповідне освітнє середовище спроможний учитель зі сформованою етнопедагогічною компетентністю.

Проблему формування етнопедагогічної компетентності майбут-

нього педагога в процесі університетської підготовки вчені досліджували в різних проєкціях. Компетентнісний підхід в освіті схарактеризований В. І. Байденком, О. Г. Бермусом, Н. М. Бібік, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, А. В. Хуторським та ін. Сутність поняття професійної компетентності вчителя та її структурні частини з'ясовані в працях Н. В. Гузій, І. А. Зязюна, Н. В. Кузьміної, А. К. Маркової, Л. М. Мітіної, Дж. Равена, В. О. Сластьоніна. Особливості організації процесу формування різних видів цього особистісного утворення, зокрема й у майбутніх учителів початкових класів, досліджували О. Б. Бігич, О. І. Гура, І. О. Зимня, Н. В. Кічук, Я. В. Кічук, В. В. Радул, С. А. Раков, Є. М. Смирнова-Трибульська, Л. Л. Хоружа, О. В. Шестопалюк та ін. На важливості етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя та формування в нього етнопедагогічної культури акцентували увагу В. О. Ніколаєв, М. Г. Харитонов. Проблема формування етнопедагогічної компетентності в майбутніх учителів початкових класів залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті: звернути увагу на окремі аспекти змісту формування етнопедагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів та на вимоги до їх віддзеркалення в галузевому стандарті підготовки фахівців цього профілю.

Інтеграція української системи вищої професійної освіти до світового освітнього простору, потреба в розв'язанні глобальних проблем входження людини в соціальний світ, які пов'язані з тенденціями до етнічного відродження, інтенсифікації міжетнічних контактів, адаптації людини в багатонаціональному світі, зумовлюють необхідність підготовки компетентного фахівця в галузі освіти, що є носієм своєї національної культури та спроможний ураховувати у професійній діяльності педагогічні надбання різних народів, здатний до міжнародного співробітництва у сфері педагогіки.

Підготовка такого фахівця передбачає формування в нього різних видів професійної компетентності, зокрема й етнопедагогічної. Етнопедагогічна компетентність трактується нами як сукупна професійно-особистісна властивість людини, що характеризується професіоналізмом у галузі освіти. Етнопедагогічну компетентність вчителя ми розглядаємо як різновид педагогічної компетентності, що є динамічним особистісним утворенням фахівця в галузі освіти, яке передбачає опанування педагогом системи етнопедагогічних знань, умінь і навичок кваліфікованого опрацювання надбань світової народної педагогічної культури, урахування актуальності окремих її елементів у процесі осмислення педагогічної теорії та організації сучасної педагогічної практики, що дає змогу спеціалістові реалізувати гуманістичний підхід до своєї професійної діяльності й оптимально виявити власний творчий потенціал.

Вагомість етнопедагогічної компетентності для сучасного фахівця в галузі освіти зумовлена й багатогранністю цього утворення, його

позитивним впливом на інші види професійної компетентності педагога. Особливу цінність це має для вчителя початкових класів, оскільки він покликаний бути людиною всебічно розвиненою, добре орієнтуватись у різних науках, майстерно організовувати цілісний педагогічний процес. Від його толерантності у спілкуванні з учнями та їхніми батьками, представниками різних національностей, залежить успішність навчання дітей, їхнє ставлення до школи, освіти тощо.

Формування етнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів націлене на опанування ним етнопедагогіки як педагогічної науки, яка вивчає народну педагогічну культуру, що є віддзеркаленням народної психології, менталітету, способу життя, звичаїв, обрядів, традицій, побуту, усталених суспільних відносин, обов'язковими елементами якої є сукупність педагогічних понять, відношень, цінностей і правил. Педагогічна культура певного етносу на кожному етапі розвитку має свої характерні риси виховання в широкому значенні цього слова, в яких наявні численні станові, класові, регіональні, сімейні та інші варіації.

Аналіз праць М. Г. Стельмаховича [4], В. Г. Кузя [1], В. А. Мосіщенко [2], Ю. Д. Руденка [3] засвідчив, що складниками народної педагогіки прийнято вважати народне родинознавство, народне дитинознавство, народну теорію і практику виховання, народну дидактику, народну педагогічну деонтологію. Відповідно, етнопедагогічна компетентність передбачає опанування педагогом, поряд з іншими елементами, системи знань про етнос, народні погляди на дитину, вікову періодизацію, родину та особливості родинного виховання; мету, завдання, принципи, правила, методи, засоби, прийоми, форми навчання й виховання юних поколінь; особливості виховання патріота-лицаря та формування в дітей зорієнтованості на національне й загальнолюдське; педагогіку народного календаря та специфіку виховання засобами різних видів народного мистецтва; народні погляди на ідеали дорослого, вихователя, учителя, їхні обов'язки перед дітьми, підлітками й молоддю тощо.

Фахівець зі сформованою етнопедагогічною компетентністю має вільно оперувати знаннями про традиційні процеси виховання, соціалізації, закріплені в народній педагогіці; інформацією про дитячі народні ігри та іграшки, народні ремесла й промисли, родинно-побутову культуру, різні традиційні методи і форми педагогічного впливу на дітей; усвідомити та реалізувати в практиці сучасного навчально-виховного закладу виховний потенціал рідної мови, національних обрядів, звичаїв, традицій, свят, символів, народного мистецтва тощо.

Зважаючи на залежність етнопедагогічної компетентності від етнопедагогічної культури, у визначенні змісту етнопедагогічної компетентності ми керуємось ідеєю її взаємозв'язку з різними сферами культури, різними аспектами педагогічної культури, різними елементами етнопедагогічної культури. Багатогранність наукового педагогічного знання, що проекту-

ється на етнопедагогічну компетентність, складність етнопедагогічної культури визначають наявність низки взаємозалежних компонентів у функціональній структурі етнопедагогічної компетентності [5, с. 200].

Аналіз наукової літератури з проблем компетентності, зокрема й професійної [5, с. 99–145], засвідчив, що етнопедагогічна компетентність є цілісною особистісною характеристикою фахівця в галузі освіти в сукупності таких основних структурних компонентів: когнітивного (володіння знанням змісту компетентності у вигляді фактів, понять, теорій, технологій), мотиваційно-ціннісного (реалізований у ставленні до змісту етнопедагогічної компетентності в системі потреб, мотивів, ідеалів, інтересів, цінностей), операційно-технологічного (досвід вияву етнопедагогічної компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях), індивідуально-особистісного (емоційно-вольова регуляція процесу й результату вияву етнопедагогічної компетентності, важливі особистісні якості й утворення, зокрема відповідальність, доброзичливість, оптимістичність, толерантність, спостережливість, міжкультурна чутливість, емпатійність, ерудованість, індивідуальний стиль тощо) компонентів.

Етнопедагогічна компетентність в її модельному уявленні містить кілька різнопорядкових блоків компетентностей, які умовно можна розподілити на базові (інтелектуальні й особистісні), передумовні (загальнокультурні, загальнопрофесійні, особистісні професійні) та спеціальні. Спеціальні – є ядреними в цій системі і визначають загальну характеристику вчителя зі сформованою етнопедагогічною компетентністю, який володіє етнопедагогічними знаннями та вміннями, навичками з етнопедагогічної діяльності, має певне ставлення до етнопедагогічного матеріалу та етнопедагогічної діяльності, набув якостей особистості, що сприяють ефективності етнопедагогічної діяльності.

Аналіз державного галузевого стандарту вищої освіти з підготовки бакалаврів за спеціальністю «Початкова освіта» свідчить, що передумовні для етнопедагогічної компетентності загальнокультурні компетенції формуються в процесі вивчення студентами курсів із циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки: «Історія України» (3 кредити), «Історія української культури» (2 кредити). Стандартом спеціальності передбачено формування деяких передумовних для етнопедагогічної компетентності загальнопрофесійних компетенцій і компетентностей, отримання фрагментів етнопедагогічної інформації, спеціальних для етнопедагогічної компетентності компетенцій у межах інших навчальних курсів. Наприклад, майбутні вчителі початкових класів таку інформацію частково отримують у процесі вивчення курсів «Історія педагогіки» (2 кредити), «Теорія та методика виховання» (4 кредити), «Дитяча література» (3 кредити), «Методика навчання української мови» (6 кредитів), «Методика навчання літературного читання» (2 кредити), «Трудове навчання з практикумом» (5 кредитів), «Образотворче мистецтво з

методикою» (4 кредити), «Музичне виховання з методикою викладання» (2,5 кредити), «Основи хореографії з методикою викладання» (1,5 кредити) тощо.

Стандартом передбачено, що побіжно під час вивчення дитячої літератури та методик навчання в початковій школі майбутні вчителі поглиблюють свої знання про різні національні традиції, фольклорні твори (казку, пісню, танець, малі фольклорні жанри тощо), традиційні народні ремесла (вишивання, витинання, гончарство, різьблення), вчать ся формувати в учнів патріотизм, повагу до інших народів, ціннісне ставлення до навколишнього середовища. У процесі опанування історії педагогіки, теорії та методики виховання студенти отримують загальне уявлення про етнопедагогіку як педагогічну науку, що вивчає народну педагогіку, поглиблюють свої знання про звичаї та свята українського народу, народні ігри та іграшки, набувають позитивної мотивації до самостійного опрацювання здобутків народної педагогічної культури.

Наявна система формування етнопедагогічної компетентності забезпечує становлення лише окремих елементів когнітивного та мотиваційно-ціннісного компонентів, тоді як операційно-технологічний залишається поза увагою спеціалістів, а елементи індивідуально-особистісного компонента набуваються стихійно. Спеціальні компетенції і компетентності успішно формуються у студентів у процесі вивчення ними відповідного курсу.

Сучасними стандартами підготовки вчителя початкових класів не передбачено вивчення курсу етнопедагогіки. Окремі її питання розглядаються в курсі історії педагогіки, теорії та методики виховання. Кількість тем, під час вивчення яких студент знайомиться з етнопедагогікою, виявляється недостатньою для пізнання глибин народної педагогіки, якісного вивчення української народної педагогіки, яке можливе за умови її порівняння з педагогічними надбаннями інших народів. Складність етнопедагогіки, її міждисциплінарний характер, відсутність належних наукових розробок цього напрямку не дають змоги майбутньому вчителю початкових класів самостійно оволодівати відповідною системою наукових знань.

Вивчення рівня сформованості етнопедагогічної компетентності у студентів та вчителів початкових класів показало, що студенти, які мають досвід педагогічної діяльності, та вчителі початкових класів загалом демонструють вищі показники сформованості етнопедагогічної компетентності за різними критеріями та визнають її важливість, що підтверджує потребу сучасного педагога в цьому виді професійної компетентності.

Отже, сучасні тенденції розвитку вітчизняної системи освіти і педагогічної науки, вагомість етнопедагогічної компетентності для професіоналізму вчителя початкових класів зумовлюють потребу в перегляді змісту стандарту підготовки фахівців цього профілю з метою

збільшення його націленості на формування у них різних складників етнопедагогічної компетентності. Значний потенціал у формуванні етнопедагогічної компетентності має курс етнопедагогіки, який варто ввести до переліку дисциплін, обов'язкових для вивчення майбутніми вчителями початкових класів.

Перспективами подальшого вивчення проблеми є з'ясування специфіки формування етнопедагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення окремих дисциплін блоку професійної і практичної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузь В. Г. Українська козацька педагогіка і її духовність / Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Губко О. Т. – Умань, 1995. – 116 с.
2. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка / Володимир Андрійович Мосіяшенко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 174 с.
3. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: Витоки. Духовні цінності. Сучасність / Ю. Д. Руденко, О. Т. Губко. – К. : МАУП, 2007. – 384 с.
4. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка : навч.-метод. посіб. / Мирослав Гнатович Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
5. Ткаченко О. М. Теоретико-методичні засади формування етнопедагогічної компетентності майбутніх вчителів гуманітарного профілю : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Ткаченко Ольга Михайлівна. – Кіровоград, 2013. – 554 с.